

# РОЗДІЛ 1. ІНТЕГРАЦІЯ ТА ІННОВАЦІЙНА ТРАНСФОРМАЦІЯ

УДК 332.122(477)

Х. В. КУЛИНИЧ

## КЛАСТЕРНИЙ АНАЛІЗ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ ЗА РІВНЕМ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТА ПОДАТКОВОГО НАВАНТАЖЕННЯ

Проведено кластерний аналіз за рівнем податкового навантаження та соціально-економічного розвитку з метою визначення однорідних груп районів для оцінювання ефективності використання територіального потенціалу та регіональної податкової політики.

A cluster analysis of the level of tax burden and socio-economic development in order to identify homogeneous groups of districts to evaluate efficiency potential territorial and regional tax policy.

Ключові слова: соціально-економічний розвиток, податкове навантаження, кластерний аналіз, кластер, дендрограма.

### **Постановка проблеми у загальному вигляді.**

Прогресивний розвиток держави залежить від рівня соціально-економічного розвитку кожного регіону, раціонального використання виробничого потенціалу територіальної одиниці та ефективної регіональної податкової політики. Характер розвитку регіонів України та розподіл податкового навантаження у них є диспропорційним, оскільки діюча законодавча база має різні економічні наслідки для кожної області держави. Виділення однорідних регіонів дозволить розробити дифенційовані стратегії збалансування податкового навантаження. Саме тому пріоритетними стають дослідження у визначенні проблемних регіонів України. Суспільно-географічний аналіз соціально-економічного розвитку та впливу податків на регіональному рівні дозволить забезпечити економічний розвиток держави, добробут населення та комплексно-пропорційний розподіл податкового навантаження.

**Аналіз досліджень і публікацій останніх років.**

Значимість податків як основного джерела доходу бюджетів держави викликають активний інтерес економістів та дослідників до проблеми надмірного та нерівномірного податкового навантаження. Маршалок Т. [1], В. Ф. Савченко та А. Ф. Лось [2] здійснили аналіз величини податкового навантаження в цілому по Україні та в розрізі регіонів.

О. І. Пурський, І. О. Мороз, К. Р. Гринченко обґрунтували роль особливостей регіонального розвитку в системах соціально-економічного моніторингу [3].

О. М. Тищенко та Н. Ю. Тимушева [4] здійснили поділ адміністративно-територіальних одиниць України на основі двадцяти чотирьох параметрів соціально-економічного розвитку та податкового навантаження. На нашу думку, така кластеризація не дає адекватної оцінки податковому аспекту.

У більшості наукових досліджень показана загальна характеристика розвитку регіонів і практично відсутній аналіз рівня податкового навантаження між регіонами України відповідно до їх соціально-економічного розвитку.

**Мета статті** – здійснити комплексне дослідження ефективності регіональної податкової політики з урахуванням соціально-економічного розвитку регіону методом кластерного аналізу.

**Викладення основного матеріалу дослідження.**

Формування фінансового потенціалу та податкової бази регіону безпосередньо залежить від ефективності регіональної податкової політики.

Регіональну податкову політику можна визначити як систему заходів, що проводяться державною та місцевою владою у сфері податкових відносин, спрямованих на удосконалення системи оподаткування регіонів з урахуванням їх економічного розвитку та податкового потенціалу [5, с. 57].

Таким чином, ефективна регіональна політика сприяє зростанню не тільки власних доходів місцевих бюджетів, а й Зведеного бюджету держави загалом.

Зміщення акцентів державної політики з централізованого управління на регіональний рівень, яке супроводжується передачею владних повноважень органам місцевого самоврядування та органам регіонального управління, відкриває широкі можливості для забезпечення

збалансованого соціально-економічного розвитку регіонів України. Однак, існування значної міжрегіональної диференціації умов такого розвитку свідчить про те, що вони практично не використовуються сьогодні як на державному, так і регіональному рівнях [6, с. 14].

Оптимальний розподіл податкового навантаження не може базуватися на єдиному підході для всіх регіонів України. Необхідно виділити однорідні групи районів, для яких треба запропонувати заходи, які б знизили податковий тягар, сприяли інвестиційній привабливості, покращили підприємницький клімат. Це можна зробити на основі кластерного групування.

За оцінкою науковців, кластерний аналіз має велике значення у процесі проведення аналітичних досліджень завдяки можливості представляти великий обсяг різнобічної інформації в упорядкованому, компактному вигляді. Це сприяє підвищенню рівня наочності, зрозумілості та сприйняття результатів аналізу, а також створює підґрунтя для прогнозування та управління регіоном [7, с. 230].

Кластеризацію регіонів здійснено окремо для податкових та соціально-економічних показників.

Соціально-економічний моніторинг регіону дозволяє вирішити низку макроекономічних проблем:

- підвищити якість аналізу і прогнозу соціально-економічних процесів на регіональному рівні;
- своєчасно виявляти диспропорції в соціально-економічному розвитку регіонів, та причини їх виникнення і вчасно приймати заходи по їх усуненню і запобіганню їх виникненню;
- органам державного, в тому числі на рівні регіонів вносити більш аргументовані пропозиції по вирішенню гострих соціально-економічних проблем [3, с. 106].

З цією метою здійснено кластерний аналіз регіонів в розрізі соціально-економічного розвитку. Для більшої точності у побудові дендограми (рис. 1) використано, окрім ВРП у розранку на одну особу, наступні показники: обсяг реалізованої промислової продукції, капітальні інвестиції, експорт товарів і послуг, доходи населення, середньомісячна номінальна заробітна плата працівників, економічно активне населення у віці 15–70 років.

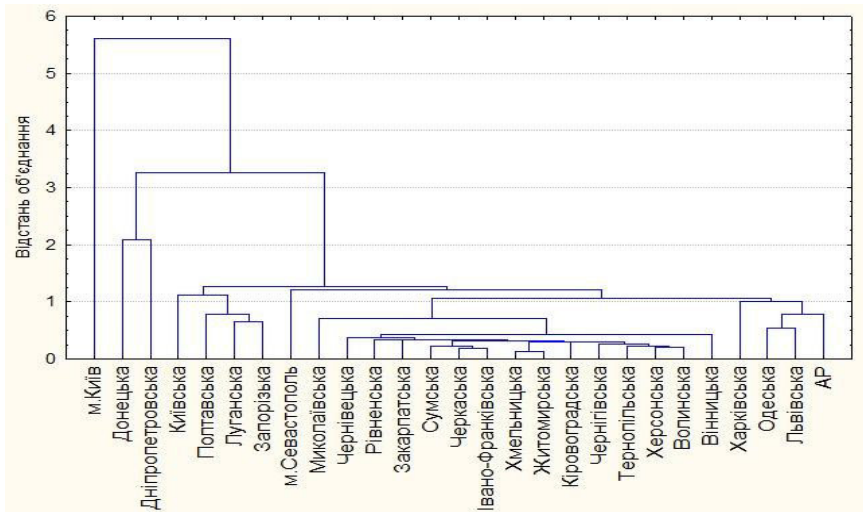


Рис. 1. Горизонтальна деревовидна дендограма розподілу регіонів України за показниками соціально-економічного розвитку

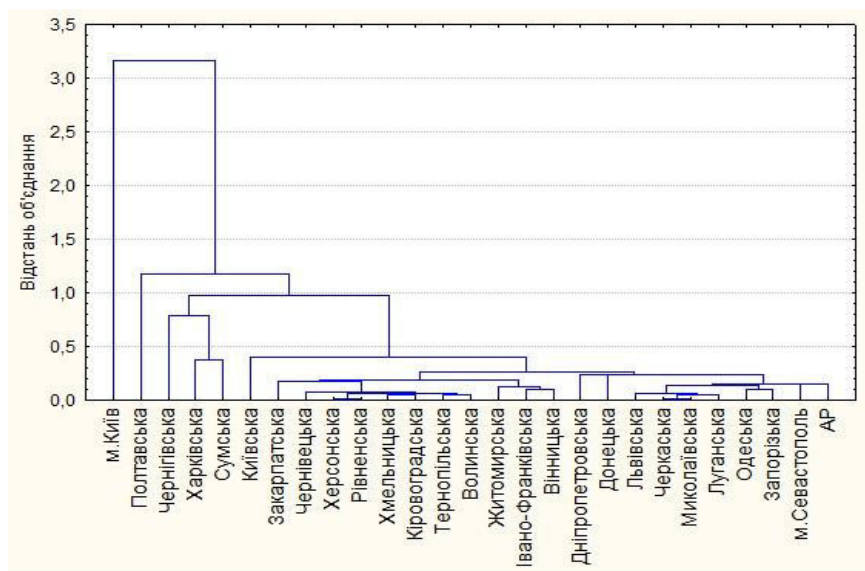
*Джерело: побудовано на основі даних [8], [9]*

Так, м. Київ, що належать до першого кластера, практично по усіх показниках, окрім економічно активне населення, займає перше місце. Донецька та Дніпропетровська області віднесені до другого кластера. Перша знаходиться на другому місці за параметром економічно активне населення (2157,2 тис.осіб). Решта параметрів регіонів знаходяться на найвищому рівні після м.Київ. Тільки по показнику середньомісячна номінальна заробітна плата працівників Київська обл. (3157 грн) дещо обігнала Дніпропетровську обл. (3138 грн). Київська, Полтавська, Луганська, Запорізька області віднесені до третього кластера, а всі решта – до четвертого.

Регіональна диференціація зумовлена наявністю просторових диспропорцій, різницею рівня соціального розвитку, відмінністю кліматичних умов та природно-сировинних ресурсів, які впливають на територіальне розміщення підприємств та добробут громадян. Наприклад, в

Донецькій та Дніпропетровській областях зосереджені основні родовища корисних копалин України. Київ відзначається науково-дослідним потенціалом, розвинутою виробничою, соціальною та транспортною інфраструктурою [10, с. 109].

За допомогою дендограми (рис. 2) визначено, що всі регіони України доцільно розбити на 4 кластери за показниками податкової обтяжливості. Для аналізу використано два основних показники оцінки регіональної податкової політики та обтяжливості податками, а саме – податкове навантаження регіону та податкові надходження у розрахунку на одну особу.



**Рис. 2. Горизонтальна деревовидна дендограма розподілу регіонів України за показниками обтяжливості податками**

*Джерело: побудовано на основі даних [8], [9], [12]*

Податкове навантаження – це фіскальний показник, що характеризує вплив податків на соціально-економічний розвиток держави чи на окремих суб'єктів господарювання у результаті взаємодії податкової системи та людини [11, с. 210]. Його розрахунок здійснено на основі ВРП та величини податкових надходжень регіону.

Податкові надходження у розрахунку на одну особу характеризують ефективність податкової політики, фінансову стійкість регіону та відображають значущість регіону у наповненні бюджету держави.

До першого кластеру віднесено м. Київ; до другого – Полтавську область; до третього кластеру – Чернігівську область, Харківську та Сумську області; до четвертого – всі інші регіони.

Т. Маршалок найбільшою проблемою у нерівномірності формування податкового навантаження вважає проблему консолідованої сплати податку на прибуток підприємств, що призводить до великих розривів між створеним продуктом та сплаченим податком. Зокрема така ситуація спостерігається у Донецькій, Дніпропетровській та Луганській областях, регіонах де зосередилась практично вся промисловість України, а податки сплачуються за місцем розташування головних офісів [1, с. 141].

Співставлення показників податкового навантаження та соціального економічного розвитку (табл.) дасть можливість корегувати регіональну податкову політику, запровадити дієві напрямки розвитку регіону.

Таблиця

**Співставлення рівнів податкового навантаження та соціально-економічного розвитку регіонів України**

Рівень розвитку		Рівень податкового навантаження			
		Дуже високий	Високий	Середній	Низький
Рівень соціально-економічного розвитку	Дуже високий	м. Київ	—	—	—
	Високий	—	—	—	Донецька обл. Дніпропетровська обл.
	Середній	—	Полтавська обл.	—	Київська обл. Луганська обл. Запорізька обл.
	Низький	—	—	Чернігівська обл. Харківська обл. Сумська обл.	Решта регіонів

Джерело: узагальнення автора

Оптимальність рівня податкового навантаження має визначатися економічними умовами розвитку та складовими системи державного управління, а також тим, наскільки ефективно використовуються податкові надходження при перерозподілі державного бюджету для задоволення соціально-економічних потреб суспільства [2, с. 26]. Матриця результатів показує, що дуже часто соціально та економічно розвинуті регіони мають низький рівень податкового навантаження (Донецька, Дніпропетровська, Київська, Луганська, Запорізька області).

**Висновки.** Інструментом дослідження обтяжливості податками економіки та її соціально-економічного розвитку використано кластерний аналіз. Результати проведеного аналізу свідчать про те, що розвиток регіонів України характеризуються соціально-економічною диспропорцією з глибокими територіальними відмінностями показника податкового навантаження.

Здійснення регіональної податкової політики значною мірою повинно залежити від економічних можливостей регіону. Необхідно проводити реформування податкової політики, надавати податкові пільги відповідно до соціально-економічного розвитку регіону, що дасть змогу знизити та оптимально розподілити податкове навантаження у довгостроковому періоді.

### **Бібліографія**

1. Маршалок, Т. **Регіональні особливості податкового навантаження в Україні** / Тарас Маршалок // Світ фінансів. – Тернопіль : Економічна думка, 2009. – Вип. 2. – С. 135-142.
2. Савченко В. Ф. **Оцінка рівня податкового навантаження в Україні** / В. Ф. Савченко, А. Ф. Лось // Економічний часопис-XXI. – 2011. – № 9-10. – С. 25-28.
3. Пурський О. І. **Врахування особливостей регіонального розвитку в інформаційній системі соціально-економічного моніторингу** / О. І. Пурський, І. О. Мороз, К. Р. Гринченко // Системи обробки інформації. – 2012. – Вип. 3(101). – Т. 1. – С. 104-106.
4. Пурський О. І. **Врахування особливостей регіонального розвитку в інформаційній системі соціально-економічного моніторингу** / О. І. Пурський, І. О. Мороз, К. Р. Гринченко // Системи обробки інформації. – 2012. – Вип. 3(101). – Т. 1. – С. 104-106.

5. Корчинський В. Є. **Регіональна податкова політика: проблеми та шляхи реформування** / В. Є. Корчинський, О. А. Хребтова // Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції. - 2013 - №1 - 160 с.

6. **Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку** : монографія / За ред. З. С.Варналія. - К. : Знання України, 2005. - 498 с.

7. Орлова О. М. **Кластеризація регіонів України за показниками інвестиційної діяльності** / Орлова О. М. // Вісник Львівської державної фінансової академії. - 2012. - № 22. - С. 228-235.

8. Статистичний збірник **«Регіони України»** 2013: у 2 т. / [за ред. О. Г. Осауленка; відп. за вип. Н.С. Власенко]. - К. : Держкомстат України. Ч.1. - 2013. - 322 с.

9. Статистичний збірник **«Регіони України»** 2013: у 2 т. / [за ред. О. Г. Осауленка; відп. за вип. Н. С. Власенко]. - К. : Держкомстат України. Ч. 2. - 2013. - 783 с.

10. Кулинич Х.В. **Проблема диспропорційного податкового навантаження регіонів України та шляхи її подолання** / Кулинич Х. В. // Інноваційні економічні технології для розвитку підприємств, регіонів, країн: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпропетровськ, 24-25 жовтня 2014 р.). - У 2-х частинах. - Дніпропетровськ: НО «Перспектива», 2014. - Ч. 2. - С. 108-111.

11. Буряк П. Ю. **Історичний аспект та сутність податкового навантаження як економічної категорії** / Буряк П. Ю., Кулинич Х. В. // Наука й економіка. - 2014. - Випуск № 3(35). - С. 207-214.

12. **Моніторинг соціально-економічного розвитку регіонів України за 2012 рік** [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. - Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=Sotsialno-ekonomichniiRozvitokRegioni v&showArchive=true&showAllArchive=True>.

**Рецензент:** д.е.н., професор Павлов В.І.